

miseriordia, qua eos benignè liberauit ab impiorum violentia, & pro patientia ipsorum, æterna eos remunerabit lætitia. Bene enim prius meminuit iudicij impiorum, & postea iudicij iustorum, quia iustos oblectabit conspecta impiorum ultio. Vnde & Christus eodem ordine dicit: Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Bene etiam iudicio iustorum coniungit misericordiam, quia sine misericordia non fiet, iuxta illud: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Matth. 25. Psal. 102.

14 Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, quasi nubes pluuiæ in tempore siccitatis.

IN Græcis est, *ὡς ὄμβρος*, Quàm speciosa, vt sit exclamatio Sapientis de misericordia & ope Dei adueniente in calamitate. Pro; speciosa; etiam verti potest, opportuna vel tempestiua, quia vtrumque dictio Græca significat, & magis conuenit proposito hæc posterior significatio propter subiectam similitudinem; quasi nubes pluuiæ; hoc est, nubes pluuiosa, & pluuiam diffundens. Ea enim elegantius dicitur tempestiua in tempore siccitatis quàm speciosa, quamuis etiam speciosa rectè dicitur, quia conueniens. Pulchra ergo & apta est hæc comparatio, quæ significat, quòd quemadmodum pluuiam valde est expectata in tempore siccitatis, & ob id valde grata, iucunda & conueniens: ita & Dei misericordia valde grata est his qui in tempore tribulationis eam diu desiderauerunt. Indicaturque testè ratio quare Deus ad tempus suos finat affligi, nec semper statim liberet, nimirum vt tantò gratior sit Dei consolatio & benignitas, quòd diutius est desiderata. Vnde sancti dicunt: Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. &: In conuertendo Dominus captiuitatem nostram, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Vbi etiam additur similitudo qua hic Sapiens vititur: Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro. Psal. 96. Psal. 125.

CAPVT TRIGESIMVMSEXTVM.

1 Miserere nostri Deus omnium, & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum.

Voniam in superiori capite ostendit quantum valeat oratio humilis & afflicti Deum colentis, & quam ad exaudiendum suos pronus sit Deus: subiungit iam ardentem ad Deum orationem, qua misericordiam Dei orat impedi populo eius, qui tum erat populus Iudaicus à gentibus grauiam perferens, sicut nunc est populus Christianus etiam ipse à suis pressus inimicis. Et quoniam superiorem sermonem clausit de Dei misericordia, ab ea hic incipit, orans vt Dei misericordia liberentur à gentium oppressione, atque ad gloriam potentiae eius declarandam digna vindicta

vindicta de gentibus sumatur, Dei verò populus dispersus colligatur à sua dispersione, atq; in pristinum statum restituatur. Est autè oratio hæc satis clara, sed in ea multa verba sunt à nostro addita, sicut & alibi, quæ in Græcis non habentur, vt in hac sententia illud; ostende nobis lucem miserationum tuarum. Quo petitur vt Deus exhibeat suis gratiæ suæ fauorem, quo tanquam luce quadam recreentur liberati à calamitatum tenebris. Huiusmodi enim fauoris declaratio sæpe in scripturis lucis nomine designatur, vt dictum est.

- 2 Immitte timorem tuum super gentes quæ non exquisierunt te, vt cognoscant quia non est Deus nisi tu, vt enarrent magnalia tua.

EA pars; vt cognoscant, &c. non est Græcis, sed addita est ex sequentibus, vt intelligatur quo fine petatur immitti timor Dei in gentes, nempe non in malum gentium, sed in gloriam Dei. Quomodo immitti velit timorem Dei in gentes, indicat versu sequenti.

- 3 Alleua manum tuam super gentes alienas, vt videant potentiam tuam.

Alleua, inquit, manum tuam, hoc est, dilucidè & magnificè ostende in gentibus alienis à cultu tuo potentiam tuam, sumèdo de eis grauem aliquam vltionem, & operando in eis mirabilia, vt videant potentiam tuam, sicque te timere incipiant. Sæpe enim nomine manus, Dei potentia in scripturis significatur, quam cum Deus manifestè & magnificè atque potenter aliquibus signis declarat, siue in redimendo populo suo, siue in vindicando impios, eleuare manum dicitur, & in brachio excelso, manuque sublata aliquid facere, vt cum dicitur populum eduxisse ex Ægypto in brachio excelso.

- 4 Sicut enim in conspectu illorum sanctificatus es in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis in eis.

- 5 Vt cognoscant te, sicut & nos cognouimus: quoniam non est Deus præter te Domine.

Græcis non est coniunctio, enim, sed deprecatiue dicitur sicut prius, magnificeris. Iuxta nostram lectionem hæc est connexio. Alleua, hoc est, eleua manum tuam super gentes, quia si id feceris, magnificaberis in oculis nobis videntibus, sicut ipsis videntibus sanctificatus es in nobis. Porrò duobus modis sanctificatur Deus in populo suo, in conspectu gentium, nempe & cum pro salute populi videntibus populis mira designat, vt fecit in liberatione populi ex Ægypto, atque aliàs sæpe, & cum populum suum ob peccata grauiter affligit, non sinens eorum peccata inulta. Ibi enim declaratur sanctitas bonitatis eius, hinc sanctitas iustitiæ. De vtroque modo hic locus intelligi potest, quamuis

Ezech. 10

de priori potius, de quo & apud Ezechielè dicitur: In odorem suauitatis suscipiam

suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregauieros de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum.

6 Innoua signa, & immuta mirabilia: glorifica manum, & brachium dextrum.

HOc est, noua æde signa atque miracula, & præ his quæ olim operatus es, fac iam alia & diuersa mirabilia, sicque gloriosam iam fac potentiam tuam & fortitudinem, qua tanquam brachio dextro admiranda designare soles.

7 Excita furorem, & effunde iram: extolle aduersarium, & afflige inimicum.

CUm Deus dissimulare videtur ad hominum peccata, furor eius & indignatio quiescere videtur: contra verò illam excitare dicitur, cùm ad vindicandum se parat: sic & effundere iram dicitur, cùm grauem aliquam immittit vltionē. Sic & in Psal. & apud Ierem. dicitur: Effunde Psal. 78. iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomē tuum Ierem. 10 non inuocauerunt. Ad quæ loca hic allusum est. Porro, extolle, hic positum est non pro exaltare & eleuare, sed pro sustollere, & ex hoc mundo tollere, sicut &, efferre, vtrumque significat. Videtur autem de singulari aliquo tyranno loqui, à quo tum populus premebatur, quamuis possit & singulare accipi positum pro plurali.

8 Festina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia tua.

GRæcis est; οπεισοὶ καὶ ἄρα; vnde patet, tempus apud nos esse accusatiui casus, & proinde verbum, festina, apud Græcos & nos positum transitiuè pro fac festinare, quomodo & Tacitus passiuo verbo vsus est, scribens de moribus Germanorum: Nec virgines festinatur, hoc est, citò ad coniugium abripiuntur. Pro, finis, Græcis est ἔρκισμῶν, hoc est, iuramenti, quod scilicet fecisti patribus nostris, promittens eis te semper ad futurum semini eorum. Noster legisse se declarat ἔρκισμῶν, quod, finem significat aut magis definitionem & decretum, à verbo ἔρκισω, quod, definitio & finem statuo, significat: vnde apud nos nomen, finis, accipi debet pro eo quod definitum est & decretum, vt sit sensus: Fac Domine celeriter adesse tempus vltionis inimicorum nostrorum & liberationis nostræ. quasi dicat cum Psalmista, quia tempus miserendi nostri quia venit Psal. 101. tempus. Et memento eius quod finitum est & decretum à te, etiam iuramento interposito de liberando nos, & vindicando hostes nostros, vt ipsi experti tuam potentiam, vel inuicti agnoscere & enarrare cogantur mirabilia opera tua. Verisimile autem est Sapientem, qui iam ex Daniele intelligere potuit instare tempus aduentus Messia, qui expectabatur tanquam liberator populi Israëliti, in hac sua oratione in illius etiam aduentum respexisse, & optasse vt ille mox adesset ad liberandum eos ab omnibus gentibus, sub quarum seruitute premebantur.

In ira

9 In ira flammæ deuoretur qui saluatur, & qui pessimant plebem tuam, inueniant perditionem.

PER iram flammæ, ultio ignis significatur. Per eum qui saluatur, pro quo Græcis est *ὁ σωζόμενος*, significatur secundum quosdam is qui euadit, & superest vni ultioni, vt sit sensus: Qui superest, & euaserit gladium tuum, deuoretur flamma ignis. Quidam non malè intelligunt eum qui securo est animo & saluū se putat. At magis placet Lirani & Dionysij interpretatio, qui intelligūt hic peti vt qui in præsentī vita saluus est à vindicta Dei, deuoretur à grauissima ultione ignis infernalis. Verbum, pessimare, vt & alibi, positum est hic pro affligere, & vt Lira habet pessimè tractare.

10 Contere caput principum inimicorum, dicentium, non est alius præter nos.

GRÆCA habent pluraliter *κεφαλῆς*, capita, & pro *ἰχθυῶν*, inimicorum, vt noster legit, quædam exemplaria habent *ἰθυῶν*, gentium. Contere caput vel capita principū, est eorum fastum & elationem confringere, aut eos penitus perdere, sicut in Psalmis dicitur: Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis. Cū enim caput alicuius confringitur, penitus sine reparationis spe perit. Bene autem caput confringi petit, quia in eo superbia ostentatur, quæ notatur cū dicunt: Non est alius præter nos; quod si ad principes referatur, intelligi potest eos gloriari se non agnoscere Deum aliquem super se, vt quidam iactare ausi sunt. Aut significant neminem esse illis similem, & neminem esse, qui si ad ipsos conferatur, vel esse dicendus sit, aut non esse homines, sed potius velut pecora quædam. quomodo etiam ea vox ad omnes populi hostes referri potest.

Psalm. 67.

11 Congrega omnes tribus Iacob, [& cognoscant quia non est Deus nisi tu, vt enarrent magnalia tua,] & hæreditabis eos sicut ab initio.

Libr. 12,
Antiquit.
cap. 2.

POST dignam ultionem hostibus imprecatam, multis versibus bona precatur populo Dei. Græcis tantum est; Congrega omnes tribus Iacob, & hæreditare eos sicut ab initio. A tempore Ezechie regis Iuda cœperunt dispergi tribus Israëliticæ, quæ ex parte cœptæ sunt congregari sub Cyro primū, & deinde sub Dario, sed rursus sub regibus Græcorum grauiasæpe Iudæi passi sunt, & in varias regiones dispersi, atque etiam in seruitutem plerique abducti, ita vt Iosephus scribat à Philadelpho rege Ægypti manumissos Hebræos centum viginti milia. Petit ergo omnes tribus Israël ex omnibus mundi partibus colligi in patriam suam, vt sublatis omnibus qui populo Dei dominabantur, solus Deus Israël velut in suum peculium & hæreditatem possideat, sicut in principio cū populum illum ex Ægypto liberatum sibi assumpsit solus

solus illorum Dominus existens. Hæc autem petitio non nisi in Messia spiritualiter impleta est, in quem omnes sancti illius temporis respiciebant. Ille enim mortem subiit, vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum, hoc est, in vnam sanctam ecclesiam. Neque enim omnes vno loco consistere possent, nec vellent. Per illum factum est vt sublatis omnibus idolis, vnus solus Deus in toto mundo ab electis agnoscat & colatur, sicque enarrentur per vniuersum mundum mirabilia eius.

12 Miserere plebi tuæ, super quam inuocatum est nomen tuum, & Israël, quem coæquasti primogenito tuo.

GRæcè est, λαὸν κλημένον ἐπὶ ὀνόματί σου, hoc est, plebi vocatæ in nomine tuo. Idem significatur nostra lectione. Dei enim nomen inuocari super populum, est eum populum Dei censerī nomine, vt scilicet dicatur populus Dei, quemadmodum cū in Isaia dicūt mulieres viro; tantummodo inuocetur nomen tuum super nos; petunt eius nomine vocari, & vxores eius haberi & dici. Pro; coæquasti primogenito; quædam Græca habent πρώτογονοῦ ὁμοίωσας, assimilasti primogenito, quod secutus est noster interpres. Alia habent πρώτογονοῦ ὀνόμασας, primogenitum nominasti. Idem vtraque lectione significatur. Alluditur enim ad illud quod dicitur in Exodo: Filius meus primogenitus Israël. Coæquasse ergo vel assimilasse dicitur Deus Israël suo primogenito, quia eum primogeniti loco habuit, ita vt necesse non sit hic nomine primogeniti intelligere Christum filium Dei naturalem, quasi author significare voluerit illi Israël esse coæquatum aut assimilatum.

13 Miserere ciuitati sanctificationis tuæ Ierusalem, ciuitati requiei tuæ.

Post communem pro populo precem, subiungit peculiarem pro Ierusalem orationem, cui duplicem tribuit titulum, vt vtroque nomine Deum ad misericordiam illi impendendam prouocaret. Vocat enim ciuitatem sanctificationis eius, siue quia Dei sanctitas ibi per externum cultum declarabatur, siue quia ibi erat templum quod in scripturis dicitur sanctificatio & sanctuarium Dei. Vocat ciuitatem, vel, vt est Græcè, locum requiei, quia in eo Deus elegit peculiariter habitare & quiescere, tanquam in loco sibi præ alijs grato & placenti.

14 Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, & gloria tua populum tuum.

Subiungit & peculiarem precem pro monte Sion, in quo erat tēplum Domini. Non est autem legendum, virtutibus, vt multi libri habent, sed verbis, cū Græcis sit τὰ λόγια, quæ dictio propriè oracula significat, quæ in templo ædi solent. Conuenit tamen etiam omnibus verbis Dei, quia omnia pro oraculis habēda sunt. Petitur ergo vt Deus in Sion adimpleat magnifica sua promissa: aut vt in Sion Deus copiosè adat

Hh oracula

oracula sua, detque vt ibi eloquia ipsius abundè populo proponi & exponi possint, sicque etià populus Dei impleatur gloria Dei, quod tunc fit, cum promissiones suas Deus in eo implet, & cum in eo oracula sua ædit, denique cum Dei cognitio per scripturarum explanationem in populo ipsius perficitur. Dicuntur autem Dei verba inenarrabilia vel ineffabilia, quia mystica sunt & secreta, nec vnquam satis explicari valent, nec intelligi aut rectè explicari nisi spiritu sancto docente possunt. Omnis enim scriptura prophetiæ, propria interpretatione non fit. Hæc oratio impleta perfectè est in aduentu Messiæ, quando in Sion & in templo ipse Dei filius nouam legem populo docere cœpit, suaque præsentia & doctrina populum Israëliticum magna gloria decorauit.

2. Pet. 1.

15 Da testimonium, quia ab initio creaturæ tuæ sunt, & suscita preces quas locuti sunt in nomine tuo prophetae priores.

Græca non habent, quia, sed τοῖς ἀρχῆ κτισμασί σου, hoc est, his qui in initio creaturæ tuæ fuerunt. Et vnum ex exemplaribus monasterij Tongerlensis habuit, qui, nō quia: quæ lectio Græcis consentit, & ob id præferenda est, vt sit sensus: Da testimonium, hoc est, declara qui sint quos ab initio tibi in tuos creasti, hoc est, quos populum tuum fecisti. Sic enim Deus sibi Israëlẽm creauit ab initio, cum eum ex Ægypto mirabiliter liberatum suum esse fecit. Petitur ergo vt eius rei detur testimonium, quod fit, cum Deus simili ratione suum populum redimit & restituit, quo aliquando eum sibi creauit, & suum esse fecit. Idem sensus est, si pro κτισμασί, hoc est, creaturis, legatur, vt quædam Græca habent, κτισμασί, hoc est, possessionibus tuis, vel his quos ab initio possedisti. Idem etiam erit sensus, si legatur coniunctio, quia, & accipiatur pro, quod. Pro, preces, Græca habent προφητίας, prophetias. Vnde verisimile est interpretem vertisse prædicationes vel prædictiones. Certè Rabanus exponit promissiones. Nostri exponunt preces, deprecatorias prophetarum prædictiones, qualis est illa: Emitte agnum Domine dominatorem terræ. &: Ostende nobis misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis; & his similia. Porro suscitare prophetarum dicta, est ea opere implere, & quæ ad tempus quiescere videbantur & quasi emortua, facto exhibere quasi viua.

16 Da mercedem sustinentibus te, vt prophetae tui fideles inueniantur, & exaudi orationes seruorum tuorum.

Mercedem vocat expectatum à Deo beneficium, quod dari vult ijs qui patienter Deum expectauerunt, ne scilicet frustrentur sua expectatione, sed vt pro merito suæ patientiæ & fiduciæ illud obtineant, vt prophetae, qui prædixerunt Deum suis inuocantibus se adfuturum, & missurum illis liberatorem Messiam, inueniantur veraces.

Secun-

17 Secundum benedictionem Aaron da populo tuo [& dirige nos in viam iustitiæ] vt sciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus [conspēctor] sæculorum.

GRæca non habent; da populo tuo; sed $\pi\epsilon\sigma\theta\epsilon\tau\omicron\upsilon\ \lambda\alpha\omicron\upsilon\ \sigma\omicron\upsilon$, hoc est, de populo tuo: sicque verisimile est interpreté vertisse, sed cum non bene intelligeretur, de, mutatum esse in, da. Coniungitur autem Græcis illa pars; secundum benedictionem Aaron; cū præcedenti parte hoc modo: Exaudi orationes seruatorum tuorum secundum benedictionem Aaron de populo tuo, hoc est, pro populo tuo facta. Alluditur ad benedictionem illam quam Aaron iussus fuit à Deo impedere Israëlitis, vt est in Nume. vbi sic habetur: Sic benedicetis filiis Israël, & dicetis eis: Benedicat tibi Numer 6. Dominus, & custodiat te. Ostendat Dominus faciem suam tibi, & miseretur tui. Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. & additur: Inuocabuntque nomen meum super filios Israël, & ego benedicam eis. Petitur ergo vt iuxta eam benedictione contingat populo, & exaudiat Deus oratione seruorum suorum. Quod sequitur; & dirige nos in viam iustitiæ; Græcis non est, sicut nec nomē, conspēctor, sed tantum, tu es Dominus sæculorum, omnium scilicet, hoc est, Dominus imperans omnibus sæculis. Germanica tamē æditio habet, tu es Dominus Deus sæculorum, vt videri possit interpreté pro $\theta\epsilon\omicron\varsigma$, vertisse conspēctor, quia Deus dicitur Græcis $\theta\epsilon\omicron\varsigma$, eò quòd omnia videat. Cæterum tota hæc oratio etsi ad literam pertineat ad veterem populum, tamen sicut & aliæ eius populi præces in Plálmis, etiam pertinet ad populum Christianum in mystico sensu, eique faciliè accommodari potest, quemadmodum & in officio ecclesiastico in sabbatho quatuor temporum Quadragesimæ ex persona ecclesiæ vsurpatur.

18 Omnem escam manducabit venter, & est cibus cibo melior.

19 Fauces contingunt cibum feræ, & cor sensatum verba mendacia.

Post orationem superioribus rectè subiectam, redit Sapiens ad præcepta & monita, nouum hic auspicans argumentum, quo docet in rebus & verbis delectum habendum, quam doctrinam continuat etiam in sequenti capite. Vt autem hic locus rectè intelligatur, notandum corruptè hic ab omnibus pene legi; & cor insensatum; cum ex Græcis constet legendum; cor sensatum. quomodo manifestè legit & exponit Rabanus. vnde & in Glofa Ordinaria ponitur vtraque lectio. Græcè enim est, $\kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha\ \sigma\omicron\upsilon\upsilon\tau\eta$, cor prudens aut intelligens. Pro, fauces, est $\phi\acute{\alpha}\rho\upsilon\gamma\gamma\iota\upsilon\tau\alpha\iota$, hoc est, guttur gustat. Est ergo sensus horum duorum versuum: Quemuis quidem cibum recipit & manducat venter, est tamen vnus cibus alio melior & eligibilior. Quis autem melior sit, fauces gustu discernunt. Illæ enim gustu percipiunt quis cibus sit ferinus, quis communis, & delectabilem à minus grato distinguunt. Ita similiter etsi omnem sermonem auris hominis admittat

Hh ij & reci-

& recipiat, magna tamen sermonum est diuersitas, quam discernere rectè non potest nisi cor prudens, quod contingit, percipit, & iudicio suo discernit verba mendacia à veris. Apta ergo est hæc comparatio, qua rectè auris hominis comparatur ventri, quòd sicut hic quemuis cibum admittit, bonum & malum, delicatum & communem: ita illa admittit & percipit auditu quemuis sermonem. Cor autem hominis prudens comparatur gutturi, quòd sicut illud, si non sit infectum, discernit cibos: ita cor prudens perceptos aure sermones diiudicat. Eoque magis hæc comparatio est accommodata, quòd sermo sit quasi animi cibus & pastus, vel salutaris, vel perniciosus. Ideoque hac comparatione ostenditur in his quæ auditu percipiuntur, vnde mens pascitur, non minorem delectum habendum, quàm habetur in cibus vnde corpus pascitur. Proinde etsi dixerimus aurem hominis hic rectè comparari ventri, tamen si penitius similitudinis vis inspiciatur, magis conuenit intelligere, mentem hominis comparari ventri, quòd illa omnia recipiat sicut venter, sitque quasi venter animi, in quem vt ne noxius intromittatur sermo, prudentiæ est dispicere, cuius prudentiæ vim & fructum etiam sequens sententia ostendit.

20 Cor prauum dabit tristitiam, & homo peritus resistet illi.

PRO, peritus, est $\pi\omicron\lambda\acute{\upsilon}\pi\alpha\rho\theta$, hoc est, multa expertus. Pro, cor prauum, est $\kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha\ \sigma\theta\epsilon\lambda\eta$, cor distortum, quod rectè prauum dicitur, sed plus est quàm malum, versutum scilicet & fallax, & cuius fallacia non facile percipitur. Sensus ergo est: Cor distortum suggeret multis tristitiæ & doloris occasionem & verbis suis & factis: at homo qui rerum habet experientiam, facile resistet ei, quia occurret eius fallacis: sua enim sagacitate percipiet qua mente quid à quoque dicatur.

21 Omnem masculum excipiet mulier, & est filia melior filia.

CERTUM est legendum esse, filia melior filia, non autem, vt quidam legunt, melior filio, cum Græcè sit, $\eta\sigma\iota\ \delta\epsilon\ \delta\upsilon\gamma\acute{\alpha}\tau\eta\varsigma\ \delta\upsilon\gamma\alpha\ \xi\iota\varsigma\ \kappa\epsilon\theta\acute{\alpha}\omega\gamma$, est autem filia melior filia. Postquam docuit delectum habendum in auditis sermonibus, docet etiam de delectu habendo in coniugio, & significat maiorem delectum adhiberi in mulieribus atque vxoribus ducendis, quàm in viris, maximè quod ad formam pulchritudinemque attingit. Prætermisissis ergo varijs huius loci tractationibus, sensus est: Mulier nuptura facile quemuis masculum excipiet vel suscipiet in virum, nec ita vt in plurimum sollicita est ad discernendum qualis sit futurus maritus, maximè quod ad pulchritudinem attingit, quæ non magno opere in viris requiritur. At inter filias in coniugium ducendas vna alteri longè est præferenda, atque delectus earum diligenter est habendus, vt non quæuis statim ducatur, sed inter multas deligatur quæ formæ pulchritudine commendata sit. Hæc enim in foeminis magis expectanda est, quàm in viris. Vnde subiicitur:

Species

- 22 Species mulieris exhilarat faciem viri sui, & super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.

Sensus est: Pulchritudo mulieris facit hilarem vultum viri sui, & excedere facit desiderium & amorem sui, super omnem aliam hominis concupiscentiam. Nihil enim aliud naturaliter magis ad desiderium sui accendit hominem quàm pulchritudo mulieris. Proinde in ducenda vxore indicat formæ habendam rationem, quæ in coniugio virum oblectet, & in amore conferuet. Verùm ad significandum non solum formæ habendam rationem, sed etiam morum & virtutum, sine quibus mulierem formosam comparat Salomon circulo aureo in naribus suis, Prou. 11. ideo subiicit:

- 23 Si est lingua curationis, est & mitigationis & misericordiæ, non est vir illius secundum filios hominum.

Græca clarius habent priorem partem hoc modo: *ἡ ἴσχυρ ἰπὶ γλώσσης αὐτῆς ἔστι καὶ πραότης καὶ ἰασις*. Si enim in lingua eius misericordia (vel clementia) & mansuetudo & sanitas. Vnde patet malè quosdam legere: Sic enim lingua, &c. Patet item melius omitti secundum verbum, est, quod abest in plerisque scriptis, vt vera lectio sit: Si est lingua curationis & mitigationis & misericordiæ. Sic enim habent multa scripta, sic & Biblia quædam Romæ impressa anno 1471. & est sensus: Si præter formam, quæ maximè solet homines mouere, & ad coniugium pertrahere, est etiam in vxore lingua blanda, quæ sua mansuetudine & clementiâ possit etiam iratum & tristem animum mariti curare, mitigare, & ad misericordiam flectere atque clementiam: tunc sane maritus eius non est similis filijs hominum, sed foelicissimus est, & communem hominum conditionem excedit. Quo significatur rarè id accidere vt & pulchram quis nactus sit vxorem, & simul linguæ blandæ atque mansuetæ, cum ferè pulchra mulier ob pulchritudinem sibi nimis placens superbiat, & acerba sit, parumque blanda in verbis suis.

- 24 Qui possidet mulierem [bonam] inchoat possessionem: adiutorium secundum illum est & columna & requies.

Bonam, non est Græcis, nec apud Rabanum. Non enim hic significare voluit Sapiens quid bonitas mulieris viro afferat, sed quid boni viro afferat coniugium inutum, quamuis id maximè locum habeat cum obtinetur vxor bona. Pro, qui possidet, est *ἡ κτῶμεν*, quod etiam verti potest, & proposito congruentius: Qui acquirit vxorem. Postquam enim docuit cum delectu vxorem accipiendam, subiicit iam coniugij commendationem, ostendens illius commoda. Qui, inquit, acquirit vxorem, eamque iam habere incipit, is hoc ipso incipit habere possessionem, tum quia in præcipua & prima possessione ac substantia vxor est deputanda, tum quia ante coniugium veluti vagus & instabilis

bilis fere non habet stabilem ac certam habitationem, & quia tunc natus est initium alendi familiam, & parandarum solidè facultatum, cum habet sociam vitæ, & adiutricem rei familiaris, quæ per vxorem maximè afferuari debet, sicut virorum opera parari & conqueri. Vnde sequitur; adiutorium secundum illum est; hoc est, vxor est adiutorium viri, simile illi, & viro accommodatum. Alluditur enim ad illud quod

Gene. 2. Dominus dixit: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi; vbi pro; adiutorium simile sibi; Hebræis est, adiutorium quasi coram ipso. Septuaginta verò habent vt hic, *ἑκὼν δὲ κατὰ αὐτὸν*, hoc est, adiutorem secundum ipsum, vel iuxta ipsum, hoc est, vt vertit D. Hieronymus, simile sibi. Pro eo quod sequitur; & columna vt requies; Græcè est, *καὶ σῶλον ἀναπαύσεως*, hoc est, columnam quietis. Vnde verisimile est interpretem scripsisse non; columna vt requies; sicut passim legitur, sed; columna & requies; quemadmodum duo scripta emendatissima habebant noua manu correctum. Sensus ergo est: quòd vxor sit viro quasi columna, in qua qui prius vagus erat, iam quiescere & firmiter subsistere, & cui sua omnia conferuanda committere potest. Idem intelligendum, si legatur; columna vt requies; hoc est, ipsa est columna, tanquam quæ sit requies viri. Pergit in coniugij commendatione, cum subiicit:

25 Vbi non est sepes, diripietur possessio: & vbi non est mulier, ingemiscit egens.

PRO, egens, Græcis est, participium de quo cap. 34. *πλανώμενος*, hoc est, erro & vagabundus. Significatur ergo, quòd quæadmodum possessio aliqua, vt ager, caret sepe & munitione, ab omnibus vndique fructus eius diripiuntur: ita vir qui vxorem non habet, cogitur sæpe cum gemitu errare de loco in locum, non habens fixam habitationem: sæpe etiam ingemiscit quod egeat adiutorio, solatio, & custode rerum suarum. Hac enim comparatione innuitur vxorè esse viro loco sepis, munimenti, & custodis. vnde Paulus vult vxores esse *οἰκουρας*, hoc est, domus curam gerentes, aut domus custodes.

Titum 2.

26 Cui credit qui non habet nidum, & deflectens vbicunque obscurauerit, quasi succinctus latro, exiliens de ciuitate in ciuitatem.

Locus etiam corruptus hic est. Non enim legendum esse: Cui credit; sed, Quis credit; vt habebant duo antiquissima scripta, patet ex Græcis, quæ habent *τίς πιστεύει*. Quis credit. Quædam scripta habebant; Qui credit, pro, quis credit. Id postea est mutatum in, Cui, quia relatiuum, qui, nõ videbatur habere antecedens. At in antiquo quodam scripto sic habebatur expositum: Quis credet ei qui non habet nidum? Hæc ergo est vera lectio; Quis credit; & debet tota sententia sub vna legi interrogatione. Qua sententia præter incommodum quod superior sententia

tentia tribuit ei qui expers est coniugij, iam aliud incommodum exprimitur, nempe quòd tali nulla fides habeatur, ita vt nemo cum eo commercia inire velit, nemo facillè ei honoris munia committat, omnibusque suspecta fit eius viuendi ratio, eo quòd fixam habitationem non habeat, similisque fit latroni semper ad proficiscendum parato, semperque locum mutanti. Per nidum enim, fixam habitationem significat, metaphora desumpta ab auibus. Fere enim iuuenes ante coniugium incertis sedibus vagare solent, ideoque talibus tribuit non habere nidum & deslectere, hoc est, declinare ad hospitandum vbicunq; obsecraverit; hoc est, vbi eos nox occupauerit. Quos latroni comparat, non solum ob vagationem, sed etiam ad insinuandum, quòd sicut à latrone quisque suæ vitæ & facultatibus metuit, ita à iuuenibus vagabundis, & coniuge carentibus, quisque metuit pudicitiae suarum filiarum & vxorum, cui illi frequenter insidiari solent, non aliter quàm latrones vitæ & facultatibus hominum. Et hactenus quidem aliquot sententijs significauit commoda matrimonij, & incommoda cœlibatus. Ex quibus tamen colligendum non est, cœlibatum malè iam laudari in his qui se cultui diuino addicunt. Hi enim si, vt debent, pro vxore carnali, sapientiam sibi in sponsam assumant, secuti sapientem, qui dicit: Quæsiui illam mihi in sponsam assumere, & amator factus sum formæ Sapient. 8. illius; facillè omnia cœlibatus incommoda quæ hic insinuantur superabunt. Nam & in ea summam & pulchritudinem & voluptatem deprehendent, quia in lingua eius clementia est & sanitas recreans. Non enim habet amaritudinem conuersatio eius. In illa habebunt adiutorium vt & in omnibus tribulationibus consolationem percipiant, & ad bona quæq; agenda iuuentur. Item hæc illis erit velut columna, in qua mens eorum suauiter quiescet libera ab euagatione carnali. Per hanc & sunt bene muniti, & facillè fit vt fixam aliquam habitationem atque viuendi rationem sibi deligant, in qua Deo seruiant.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

1 Omnis amicus dicet, & ego amicitiam copulaui, & est amicus solo nomine amicus.

Postquam docuit de delectu sermonum & mulierum habendo, subiicit etiam de delectu tum amicorum, tum consiliariorum. Et de amicis quidem dicit, quòd quiuis amicus dicet etiam se cum alio iniisse amicitiam: sciendum tamen esse aliquos amicos qui solo nomine tales sunt, non autem re, significans proinde inter eos qui se amicos prædicant, delectum habendum, & seriò diiudicandum qui veri sint amici, qui non, ne eueniat quod sequitur.

Hh iiii

Nónne